

AZ ISKOLAI KÖZÖSSÉGEK ORIENTÁLÓ SZEREPE A DIÁKOK KÖZMŰVELŐDÉSI TEVÉKENYSÉGÉBEN

1. Az orientáló tényezők összképe

A diákok életében napjainkban jelentős helyet foglalnak el a közművelődési intézmények. Különösen sokan járnak moziba, könyvtárba, de emellett művelődési otthonba, színházba, múzeumba is szép számmal. Az intézménylátogatás gyakorisági adatainak tükrében kitűnik, hogy a társadalom más rétegeihez viszonyítva, a diákság mutatja a legnagyobb közművelődési aktivitást. Amennyire kedvezőek a diákok közművelődési tevékenységének ezek a mennyiségi mutatói, olyannyira kedvezőtlenek a minőségi mutatók. Csak kis részük keresi és választja a közművelődési intézmények programkínálatában a tudományos ismeretet, művészi élményt, és más egyéb igényes művelődési értékeket hordozó tevékenységtartalmakat. E mennyiség-minőség ellentmondások különösen időszertűvé teszik a diák közművelődési aktivitását befolyásoló tényezők, és ezen belül, mindenekelőtt az iskola szerepének, értékorientáló lehetőségeinek vizsgálatát.

Az alábbiakban azoknak a vizsgálatoknak az eredményeiből ismertetünk néhány adatot, amelyeket az MTA kutatási program keretében végeztünk. A vizsgálat pedagógiai-szociológiai jelleggel és módszerekkel közelítette a problémákat országos viszonylatban, részben longitudinálisan, érintette az általános iskolák (felső tagozat), gimnáziumok, szakközépiskolák, szakmunkásképző iskolák összesen 29 közoktatási intézmény 3627 tanulóját, valamint 59 iskola 283 a közművelődési kooperációért közvetlenül felelős nevelőjét.

Megjegyzésként az alábbiakban összegezzük röviden, a közművelődési intézmények látogatására vonatkozó, a diákok körében nyert felmérési adatainkat (válaszhiány 0–4%):

	Moziba	Színházba	Művelődési otthonba	Múzeumba	Könyvtárba
Rendszeresen jár	86 %	29 %	38 %	17 %	76 %
Alkalmilag jár	14 %	59 %	26 %	73 %	9 %
Soha nem jár	0 %	10 %	32 %	6 %	12 %

Számos jelentős nemzetközi és hazai kutatási előzmény alapján köztudott, hogy a diákok inspiráló-motiváló-értékorientáló *mechanizmusa soktényezős rendszer; széleskörű, sokrétű, színes, intézményes és intézményen kívüli társas világ. Beletartoznak az informátorok, azok a körök, ahol a diák motivációi kialakulnak, és mindazok, akik között a*

diák lereagálja művelődési élményeit, kialakítja értékítéleteit. A személyiség kulturális szocializációja, a fiatalok előkészülete, belenövése a felnőtt társadalomba a társas kapcsolatok meghatározott rendszerében történik. A kulturális értékek közötti tájékozódásban, átszarmaztatásban, választásban napjainkban egyre csökken a felnőttek közvetlen befolyása, és egyre nő a kortárs csoportok közvetlen hatása.

Jelen vizsgálódásunktól e téren a következő vonatkozásokban vártunk új eredményeket: a kulturális szocializáció 10–18 év közötti életszakasz folyamatának konkrét elemzésében; a motivációs-értékorientációs bázisok közművelődési intézménytípusonkénti differenciált megismerésében; az iskola közművelődési ösztönző szerepének, lehetőségeinek feltárásában.

A vizsgálat során mind az általános iskolásoknak, mind a középiskolásoknak feltettük – többek között – a következő kérdést: „Kivel szoktál leginkább elbeszélgetni arról, hogy mi van érdekes látnivaló, olvasnivaló az alábbi közművelődési intézményekben: a) moziban, b) színházban, c) művelődési otthonban, d) múzeumban, e) könyvtárban.”

Természetesen egyazon vonatkozásban több beszélgető partnere lehet és van a diákoknak, mégis azt kértük tőlük, hogy emeljék ki a legfontosabbat közülük. Ettől a módszertől azt reméltük, hogy a különböző közművelődési intézmények motivációs bázisai karakterisztikusabb vonásokkal fognak kirajzolódni.

Bevezetésül vegyük szemügyre az adatokból kirajzolódó *összképet, a leggyakoribb kommunikációs partnerek fontossági sorrendjét az egyes közművelődési intézménytípusok vonatkozásában:*

- Mozi: I. osztálytárs, II. iskolán kívüli barát, III. partner;
- Könyvtár: I. osztálytárs, II. iskolán kívüli barát, III. testvér;
- Művelődési otthon: I. iskolán kívüli barát, II. osztálytárs, III. szülő;
- Színház: I. szülő, II. osztálytárs, III. iskolán kívüli barát;
- Múzeum: I. szülő, II. osztálytárs, III. tanár.

Az összefoglaló kép jelzi, hogy a 10–18 éves diákok közművelődésének társas világában a kortárs csoportok dominálnak, és ezek között csaknem mindenütt az első helyet foglalják el az osztálytársak; hogy a szülők befolyása másodlagos ugyan, de helyenként igen jelentős; hogy a pedagógus közvetlen ösztönző szerepe háttérbe szorul; hogy az egyes közművelődési intézmények vonatkozásában rendkívül differenciált a helyzet.

Ez az összkép azonban túlságosan statikus, nem mutatja meg, sőt elfedi azokat a változásokat, amelyek a motivációs bázisok alakulásában a tízéves kortól a tizennyolc éves korig terjedő vizsgált folyamatban bekövetkeznek, mégpedig minden egyes közművelődési intézménytípus vonatkozásában sajátos módon. E folyamatok behatóbb megismeréséhez nélkülözhetetlen, hogy elemzés tárgyává tegyük a művelődési beszélgető partnerek szerepének változásait az általános iskola 5. osztályától a középiskola IV. osztályáig.

2. Az orientáló tényezők szerepének változásai

A vizsgált diák életszakasz folyamatában érvényesülő alapvető tendenciák hangsúlyozása érdekében, összevontunk bizonyos egymással rokon társas kapcsolatokat, ható tényezőket. Az így kialakított tényezőcsoportok: 1. A családi közösség (ide értve a szülőt és a testvért); 2. Iskolán kívüli kortárs közösségek (ide értve mindenekelőtt az iskolán

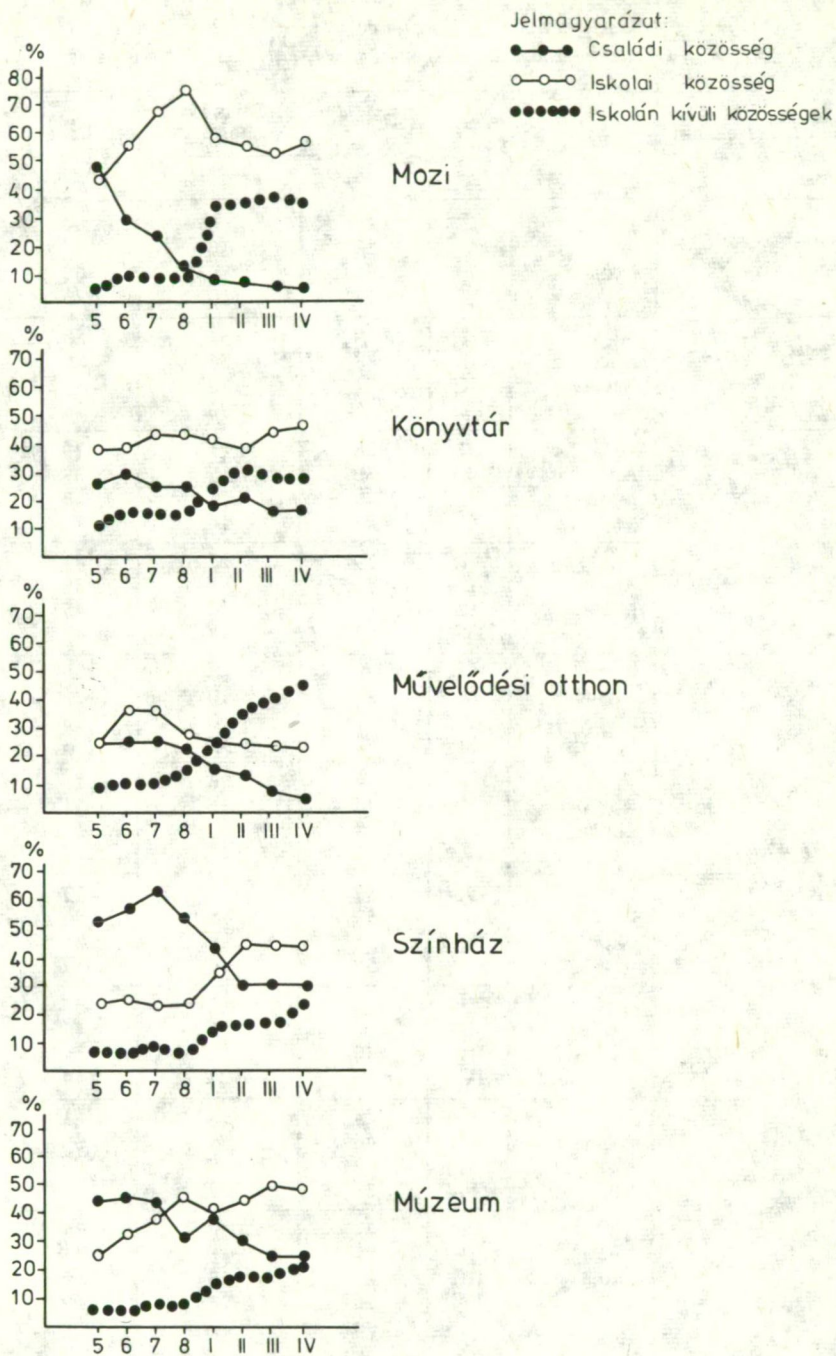
kívüli baráti közösségeket és partnerkapcsolatokat); 3. Az iskolai közösség (ide értve a tanári testületet, az osztályközösséget és egyéb iskolán belüli közösségeket).

A könnyebb áttekinthetőség céljából e három fő tényezőcsoport szerepének a változásait 10–18 éves kor között évfolyamonkénti intervallummal grafikonon is ábrázoljuk. A grafikon alapjául szolgáló adatokat statisztikai táblázatba összesítettük. Emellett egy kiegészítő statisztikai táblát is közlünk, amely részletes betekintést tesz lehetővé külön-külön minden egyes vizsgált közművelődési kommunikációs partner szerepének alakulásában az általános iskola 5. osztálya, illetve a középiskola IV. osztálya közötti időszakban, tehát a vizsgált folyamat kezdetén, illetve végén.

Nézzük meg, hogy mit mutatnak az adatok a diák közművelődési tevékenység motivációs-értékmeghatározó bázisainak alakulásáról először is általában a főbb közösségi tényezőcsoportokról (családi közösség, iskolán kívüli kortárs közösségek, iskolai közösség); majd az életkori folyamat főbb csomópontjairól általában (10–18 éves életkorban); végül pedig arról, hogy milyen konkrét sajátosságokat tapasztalunk az egyes közművelődési intézmények vonatkozásában.

A *családi közösség* motiváló értékmeghatározó szerepe a tanulók körében, a vizsgált időszak kezdetén tehát az általános iskola 5. osztályában még igen nagy, az összes tényezők között csaknem mindenütt a legjelentősebb. Ezzel szemben a vizsgált időszak végén a középiskola IV. osztályában a család szerepe már meglehetősen csekély, az összes vizsgált főbb tényezőcsoport között szinte mindenütt az utolsó. A család szerepének ez a csökkenő tendenciája már meglehetősen korán, az általános iskola 6. osztályától kezdve megindul és a mélypontot a folyamat végén, a középiskola III–IV. osztályában éri el. Legkorábban a „hétköznapi” művelődés-szórakozás kerül ki a család befolyásának hatóköréből, mint például a mozi és az olvasás; legtovább az olyan „ünnepi” családi művelődési aktusok keretében marad fenn, mint a közös színház- és múzeumlátogatás. A családi közösség egyes tényezői közül különösen a szülők szerepe gyengül igen erőteljesen, helyenként semmivé válik (mozi, művelődési otthon), a testvérek szerepe, ha lassabban is, de szintén csökken. Mindez nem csak az életkori folyamat természetes velejárója. Tudniillik, hogy a gyermek fokozatosan önállósul, önálló véleményt alakít ki, és a szórakozás-művelődés tárgyát illetően a szülőtől függetlenül választ és értékkel. Jelzi ez egyben a meghitt családi kötelékek lazulását, a művelődési értékek átszarmaztatásában játszott közvetlen nevelő szerepének csökkenését is. Nemcsak a közös családi művelődési tevékenységek száma csökken, hanem lassan a művelődés, a kulturális élmények megbeszélése is kiszorul a családi kommunikáció témaköréből. Vagy, ha elő is fordul, akkor sem játszik jelentős közvetlen nevelő szerepet a gyermek életében. Főleg az urbanizációs életvitel gyorsuló tempójában szorul a családi élet periferiájára nemcsak a közös művelődési élmény, hanem még a kulturális szót váltás, szót értés, és ezzel együtt a szülői törődés is.

Az *iskolán kívüli kortárs közösségek* szerepe a vizsgált életszakasz kezdetén, tehát az általános iskola 5. osztályosai között, szinte még elenyésző, később azonban egyre nagyobb – ha nem is egyforma mértékben – de egyaránt minden közművelődési intézménytípus vonatkozásában; és például a művelődési otthonok esetében már elsőrendűvé válik. E közösségek szerepe a diákok kulturális szocializációjában különösen a középiskola I. osztályától kezdve növekszik jelentősen. Feltehetően összefügg ez az iskolaváltás, az osztályközösségek átszerveződésének a problémáival, zavaival. De hogy nem ez az egyetlen, sőt nem is ez a fő ok, ennek bizonyosága az, hogy középiskolai új osztályközös-

1. ábra

A közművelődési intézmények látogatásával kapcsolatos beszélgető társak tényező-csoportjai évfolyamonként (Általános iskolák 5–8; középiskolai intézmények I–IV.)

a) A közművelődési intézmények látogatásával kapcsolatos beszélgetőtársak
tényezőcsoportjai – évfolyamonként (%)

Közművelődési intézmény	Iskola évfolyam		Családi	Iskolán kívüli kortárs	Iskolai
			közösség		
Mozi	Általános iskola	5.	48	6	44
		6.	30	10	56
		7.	24	9	68
		8.	13	10	76
	Közép- iskola	I.	9	34	58
		II.	8	36	56
		III.	7	38	52
		IV.	6	36	58
Könyvtár	Általános iskola	5.	26	11	39
		6.	30	16	39
		7.	26	15	43
		8.	26	14	42
	Közép- iskola	I.	19	27	41
		II.	21	31	38
		III.	16	28	45
		IV.	17	27	47
Művelődési otthon	Általános iskola	5.	26	8	25
		6.	26	10	36
		7.	27	10	36
		8.	22	15	28
	Közép- iskola	I.	16	26	26
		II.	14	36	24
		III.	9	40	24
		IV.	5	45	22
Színház	Általános iskola	5.	52	6	23
		6.	57	5	26
		7.	64	8	21
		8.	53	6	22
	Közép- iskola	I.	43	14	33
		II.	30	17	45
		III.	30	17	44
		IV.	30	24	44
Múzeum	Általános iskola	5.	44	6	25
		6.	46	5	32
		7.	43	8	38
		8.	31	8	47
	Közép- iskola	I.	41	14	38
		II.	31	18	44
		III.	25	18	50
		IV.	26	21	49

b) A közművelődési intézmények látogatásával kapcsolatos beszélgető partnerek (sorrendje – %-a) – évfolyamonként
(Ált. isk. 5. oszt. N = 337 – középisk. IV. oszt. N = 411)

Művelődési intézmény	Évfolyam	Szülő		Testvér		Iskolán kívüli barát		Más nem-beli társ, partner		Tanár		Osztály-társ		Más iskolai társ		Egyéb		Válasz-hány
		sr.	%	sr.	%	sr.	%	sr.	%	sr.	%	sr.	%	sr.	%	sr.	%	
Mozi	Á/5.	II.	30	III.	18	IV.	6	VIII.	0	VI.	1	I.	8	V.	5	VIII.	0	2
	K/IV.	VI.	2	V.	4	III.	17	II.	19	VII.	0	I.	47	IV.	11	VIII.	0	0
Könyvtár	Á/5.	II.	13	III.	13	IV.	8	VIII.	1	V.	6	I.	29	VI.	4	VII.	2	24
	K/IV.	IV.	8	III.	9	II.	16	VI.	7	VIII.	3	I.	36	V.	8	VII.	4	8
Műv. otth.	Á/5.	I.	19	IV.	7	V.	6	VII.	1	III.	9	II.	13	VI.	3	VII.	1	41
	K/IV.	VII.	2	VI.	3	I.	19	II.	19	VIII.	2	III.	16	V.	4	IV.	7	27
Színház	Á/5.	I.	38	III.	14	IV.	5	VIII.	0	V.	4	II.	15	VI.	4	VII.	1	20
	K/IV.	II.	25	VII.	5	IV.	11	III.	12	VI.	5	I.	32	V.	7	VIII.	1	1
Múzeum	Á/5.	I.	35	IV.	9	V.	5	VIII.	0	III.	11	II.	12	VI.	2	VII.	1	23
	K/IV.	II.	21	VI.	5	V.	9	IV.	9	III.	13	I.	31	VII.	5	VIII.	3	5

ségek megszerveződése időszakában a középiskola II–III. osztályának időszakában is egyre növekszik az iskolán kívüli kortárs csoportok szerepe. Az iskolarendszer ciklus-problémái tehát csak bizonyos szituációteremtő jelentőséggel bírnak, a folyamat alapvetően más indíttatású: az életkorral, az akcelerációval, az urbanizációval függ össze. Életkori indíttatásúnak tekinthetjük azt, hogy különösen a 14–18 éves korú diákok kulturális értékorientációjukban is egyre inkább függetlenedni akarnak a korábbi felnőtt befolyástól és a közel egykorú társaik felé fordulnak. Az urbanizáció következményének tekinthetjük, hogy a városokban különösen jelentős szerepet kapnak például a lakótelepek kortárs csoportjai, többé-kevésbé laza baráti körei. Az akceleráció, a szexuális érés következménye az, hogy ebben az időben szinte a semmiből lép előre a partnerek szerepe a művelődési-szórakozási élmények szerzésében, helyenként mint a mozi és a művelődési otthon esetében, az egyik legfőbb tényezővé növe ki magát.

Az iskolai közösségek motiváló és érték meghatározó szerepe is igen jelentős, mégpedig végig az egész vizsgált életszakaszon, s ami különösen fontos, általánosságban felfelé tendál, és végezetül is csaknem minden közművelődési intézménytípus vonatkozásában elsőrendű helyet foglal el. Az általában felfelé ívelő tendencia azonban korántsem töretlen, inkább hullámvonalúnak mondható. A kezdeti felledülést hullámvölgy váltja fel, majd újabb hullámhegy következik. A hullámvölgy általában legtöbb helyen az általános iskola befejezése után, a középiskola kezdetén jelentkezik. Minden bizonnyal az iskolaváltás játszik ebben döntő szerepet: újak a tanárok, újak az osztálytársak, újak a szokások, beleértve a művelődési szokásokat is. És ahogy megszerveződnek, megerősödnek az új iskola közösségei, úgy lábal ki ott az értékírányadó művelődési kommunikáció is a hullámvölgyből.

Az iskolán belül két alapvető közösségnek a művelődési motivációs és érték meghatározó szerepét kell itt most külön is, behatóbban figyelemmel kísérenünk (egymással szoros kölcsönhatásban): a tanári közösséget és az osztályközösséget.

A tanárok már a vizsgált időszak kezdetétől, tehát az általános iskola 5. osztályától kezdve meglehetősen kevés diák számára jelentenek elsőrendű értékorientáló beszélgető társat, a szabadidőbeli művelődés vonatkozásában. Egyes közművelődési intézménytípusok esetében ez a szerep már ekkor szinte jelentéktelen, mint például a mozinál. És a közművelődési intézmények többségével kapcsolatban megállapítható, hogy a tanárok közvetlen személyes befolyása, motiváló és érték meghatározó szerepe az évek folyamán még csökken is. Kivételt képez a színház és a múzeum. E két intézmény látogatásában nyilván végig jelentős a tanár személyes szervező szerepe is, és egyidejűleg az ott szerzett élmények, tapasztalatok feldolgozása a tanítási órán szintén közrejátszik ebben. Szükségesnek látszik mindehhez hozzáfűzni, hogy a tanároknak ez a művelődési kommunikációban játszott meglehetősen csekély, és még ráadásul csökkenő, közvetlen szerepe nem azonosítható általában a tanár pedagógiai befolyásának, a nevelő ráhatás lehetőségének teljes körével, de nyomatékosan figyelmeztet a tanár közművelődési beszélgető partnerszerepének a gyengeségére, a közvetlen személyes ráhatás területének korlátozottságára.

Az iskolán belüli osztályközösségek, osztálytársak motiváló érték meghatározó szerepe a legjelentősebb. Az osztályközösség szerepe az általános iskola 5. osztályától kezdve egészen a középiskola IV. osztályáig nemcsak megtartja jelentőségét, hanem egyre növekszik és meghatározójává válik az iskolai közösség mint kulturális értékorientáló bázis szerepének. Az osztályközösség ráhatásának csúcspontjai az általános iskola 6. és 8.

osztálya között, illetve a középiskola II. és IV. osztálya között jelentkeznek. Az általános iskolából a középfokú intézményekbe való átmenet, az iskolaváltás nehézsége az osztályközösségek kulturális szocializációs szerepének zavaraiiban is érezteti hatását. Végülis alapján az egész vizsgált életszakaszra vonatkozóan megállapíthatjuk, hogy az osztályközösség kiemelkedően fontos a diák számára, közvéleménye elsődrendű kulturális referenciabázisul szolgál. Az osztályközösség mindennapi együttlétében a művelődés közös tapasztalatai vagy akár a külön szerzett művelődési élmények is, fontos kommunikációs témául szolgálnak. Az osztálytársak jól ismerik egymást, tudják, hogy mire számíthatnak egymástól, és ezért szívesen megosztják legintimebb élményeiket is, amelyeket a művelődés területén szereztek. Természetesen az iskolai osztály nem valami struktúrálatlan közösség. Nagyönis tagolják formális és informális társas kapcsolatok, baráti kötődések, érdeklődési vonzalmak stb., amelyek a közművelődési tevékenységek szférájában is különböző értékpreferenciákat közvetítenek. Nem szabad még a szűkebb osztálytársi-baráti-érdeklődési körök vonatkozásában sem az érték közvetítésnek valamiféle állandó, zárt áramkörére gondolunk, hiszen a különböző közművelődési intézménytípusokkal kapcsolatban más-más súllyal jelentkezik az egyes osztálytársak szerepe, és esetenként is más és más osztálytárs játszhatja a közvéleményformáló, az „opinion leader” szerepét.

Az osztályközösségek, osztálytársak kiemelkedően jelentős értékmeghatározó szerepével összefüggésben vissza kell utalnunk a tanári testület szabadidő-nevelő művelődésmotivációs-orientációs pedagógiai lehetőségeire. Hangsúlyozandónak véljük azt a paradoxont, hogy bár a tanárok művelődési-beszélgető-partner szerepe, közvetlen pedagógiai hatása a diákokra viszonylag csekély, – és ráadásul csökken is – mégis igen jelentős és egyre növekvő az osztályközösségeken keresztül való közvetett befolyásolás, közvetett pedagógiai ráhatás lehetősége, mégpedig végig a vizsgált időszakon mind az általános, mind a középiskolákban.

A 10–18 éves életkor közötti kulturális szocializáció folyamatának konkrét dialektikájával, *időrendi váltoásaival kapcsolatos főbb tanulságokat* az adatok tükrében a következőkben foglalhatjuk össze:

– A 10–18 éves tanulói életút során a többtényezős kulturális hatásrendszer fejlődésének viszonylag karakterisztikusan kirajzolódó szakaszai állapíthatók meg.

– A vizsgált időszak kezdetén, tehát az általános iskola 5. osztályában elsődrendű vonzasközpont a családi közösség, de nem jelentéktelen már az iskolai közösség szerepe sem.

– Az általános iskola 8. osztálya és a középfokú oktatási intézmények I. osztálya közötti időben törés következik be az iskolaközösségek szerepében. Az iskolai motivációs bázis hullámvölgybe kerül, amelyből csak a II–III. osztályba lálal ki, szerzi vissza, sőt növeli elsődrendű szerepét.

– Az általános iskola 8. osztálya után a középiskola I. osztályától kezdve, tehát éppen az iskolaváltoztatás zavarainak időszakában, ezzel összefüggésben, de ettől függetlenül is, színre lép és egyre nagyobb szerepet kap az iskolán kívüli kortárs csoportok, baráti közösségek, partnerkapcsolatok motivációs szerepe. E kizárólag ifjú kortársakból álló csoportok, társas kapcsolatok nem egyszer gyökeresen különböznek a felnőttek érték-választásaitól, és ezért esetenként konfliktusterhesek mind a család, mind az iskola viszonylatában.

– A tanulók azonban egész vizsgált életútjukon nem kerülnek ki az iskola vonzásközpontjának hatása alól. Sőt, ez a hatás egyre növekszik. Ezen belül viszont egyre csökken a tanár közvetlen pedagógiai ráhatásának szerepe és egyre nő a közvetett iskolai, főleg az osztálytársi közösségeken keresztül pedagógiai ráhatás lehetősége.

– A tanulók szabadidőszokásainak orientálásában a közvetlen tanári ráhatás felváltása az iskolai diákközösségeken keresztül közvetett ráhatással, a közművelődési intézménytípusok vonatkozásában nem egyformán, hanem különböző időszakokban különbözőképpen jelentkezik égető szükségletként: már az általános iskola 5. osztályába a mozi vonatkozásában, a 6. osztályban a könyvtár (az olvasás) vonatkozásában, a 8. osztályban a művelődési otthon vonatkozásában; a középiskola I. osztályában a múzeumlátogatás vonatkozásában, és a középiskola II. osztályától a színház vonatkozásában.

Ezzel tulajdonképpen bizonyos szempontból már érintettük is azokat a sajátosságokat, amelyek az egyes közművelődési intézmények motiváció bázisainak alakulása terén jelentkeznek. Ehhez az egyes közművelődési intézménytípusonként még a következőket tehetnénk hozzá:

– A mozilátogatás, a filmélmény kezdettől végig a legfőbb beszédtema a diákok között. Rendkívül érzékenyen, mondhatni végtelenen követi a diákok társas kapcsolatainak változásait, a legkorábban függetlenedik a felnőttek befolyásától, legyen az szülő vagy tanár, és a legkorábban növekedik az osztályközösségek és iskolán kívüli baráti közösségek szerepe.

– A könyvtári olvasmányélmény viszonylag sok diák számára hosszú ideig megmarad magánügyként. Majd, amikor kialakulnak a könyv választásának, értékmeghatározásának társas bázisai, akkor ezek hatása itt a legszörnyebb. Feltehetően a legbensőbb, a legintimebb érzelmi kapcsolatok befolyásolják létrejöttüket, változásaikat. Meglehetősen korán megindul a diák a felnőttektől való függetlenedés útján, legyen az szülő vagy tanár, és a kortárskapcsolatok erősödésével kezdettől végig a legszívesebben fordul osztálytársához, illetve iskolán kívüli barátjához.

– A művelődési otthonbeli tevékenység a diákoknak viszonylag legkisebb körét érinti, és beszédtemaként is a legtovább szorul a perifériára. A művelődési otthoni tevékenység elég későn, az általános iskola végén, függetlenedik a felnőttek befolyásától, akár a szülőtől akár a pedagógustól, ezután azonban ugrásszerűen nő az iskolán kívüli, főleg a lakóhelyi vonzatú kortárs csoportok szerepe, egyedül itt válnak ezek elsőrendű motivációs bázissá.

– A színházban szerzett kulturális élmény csak fokozatosan válik a diákok beszédtemájává. Bár itt is jelentkezik a motivációs tényezőcsoportok szerepváltása, de nem olyan látványosan. Itt marad meg legtovább a család szerepe és viszonylag alacsony szinten marad végig az iskolán kívüli kortárs csoportok szerepe. Jelentősen növekszik azonban az iskolai közösségé.

– A múzeumlátogatás is lassan, fokozatosan válik a diákok beszédtemájává. A motivációs bázisok helyzete itt a legstabilabb, a legkésőbb történik meg a függetlenedés a szülőtől, pedagógustól, legtovább itt marad igen jelentős szerepe az iskolának és a családnak is, és itt a legkisebb az iskolán kívüli kortárs csoportok szerepe.

3. Az iskolai kortársközösségek kiaknázatlan lehetőségei

Igazolódott tehát az a korábban már ismert tendencia, miszerint a kulturális szocializálódás folyamatában a diák egyre inkább elfordul a felnőttektől a kortárs csoportok felé. Vizsgálódásunk során ugyanakkor az is kitűnt, hogy bár alapvetően változik a fő vonzáskör: a családi, iskolai és iskolán kívüli közösségek befolyása, mégis az egész diák életszakaszon át primszerepet játszik az iskolai társas kapcsolatok, mindenekelőtt az osztálytársi közösségek hatása. E folyamat konkrét dialektikája rendkívül sajátos, és közművelődési intézménytípusok vonatkozásában is rendkívül differenciált. A diák művelődési értékorientációs bázisok változásának folyamata mindazonáltal irreverzibilis és feltartóztathatatlan; teljesen hiábavaló és értelmetlen, sőt káros is lenne megpróbálni gátat vetni a felnövekvő diák önmegismerésnek, önmegvalósításnak, önállósodásnak. Az iskolának nem akadályozni, hanem segíteni kell ezt a folyamatot bölcs módszerekkel, mindenekelőtt az iskolán belüli kortársközösségeken keresztül gyakorolt, közvetett ráhatás pedagógiai módszerével. A diák közművelődési tevékenység orientálásának ezek a lehetőségei azonban iskoláinkban ma még korántsem kiaknázottak.

Ezekkel a kiaknázatlan lehetőségekkel is összefügg az, ahogyan a diákok ma az iskola, mint nevelőintézmény, ezirányú ösztönző tevékenységének hatékonyságát értékelik. Anélkül, hogy részletekbe bocsátkoznánk, itt most csak summázva utalunk arra a vizsgálati adatra, miszerint a teljes diák mintasokaságnak (N = 3627) csak mintegy egyharmada (31%) értékelte úgy, hogy iskolájának jelentős szerepe van, – és viszont több, mint a fele (56%) nyilatkozott úgy, hogy kívánatosnak tartaná, ha a jövőben nagyobb szerepe lenne az ő közművelődési tevékenységének orientálásában a mozik, színházak, könyvtárak, művelődési otthonok, múzeumok látogatásában (iskolai és közművelődési intézménytípusok szerint egyébként különböző megoszlásban).

Lehangoló-e ez vagy reménykeltő, az szubjektív megítélés, vérmérséklet kérdése. Mindenesetre ez a realitás és e valóságból kiindulás, a jobbításra való törekvés az már objektív pedagógiai követelmény. Ha iskoláink eleget akarnak tenni a hatékonyabb közművelődési orientáció korszerű objektív pedagógiai követelményeinek és az ezzel találkozó diákelvárásoknak, akkor nem utolsó sorban azokat a lehetőségeket kell az eddigieknél jobban kiaknázniuk, amelyek az iskolán belüli kortársközösségekben rejlenek. Ennek alátámasztására utalunk itt végezetül a vizsgálat néhány ide vonatkozó adatára.

a) Az elmúlt években a legnagyobb diáktömegeket érintő leggyakrabban alkalmazott módszer kétségtelenül az iskolák által szervezett közös közművelődési intézménylátogatás volt. Például ilyen mozilátogatásban a tanulók 84%-a, színházlátogatásban 82%-a vett részt. Mindkét intézménytípus esetében túl gyakoriak azonban az össziskolai méretű „kivonulások”, teltház akciók, – a tanulók 40–60%-át érintően –, amelyek jelentős számszerű eredményeket mutatnak ugyan fel, de nevelő, értékorientáló hatékonyságuk ennél jóval kevésbé jelentős. A diákok nem is kedvelik az ilyen akciókat, sokkal szívesebben vesznek részt az osztályközösségek keretében szervezett mozi- és színházlátogatásban, mert ilyenkor öntevékenyebbek lehetnek a program megválasztásában, a művelődési élmény közösségi előkészítésében és értékelésében. Az osztályközösségi keretek sokkal kedvezőbb lehetőséget teremtenek a közvetett pedagógiai ráhatásra, a nevelő értékorientálásra. Ennek érdekében a jövőben a szervezett intézménylátogatások súlypontját át kell helyezni az össziskolai keretekről az osztályközösségekre, az osztálytársak kisebb csoport-

jaira, amelyek mint korábban láttuk, egyébként is a leggyakrabban, legtermészetesebben, de pedagógiailag nem eléggé kiaknázottan szolgálnak értékvonatkoztatási keretül a diákok közművelődési tevékenységéhez.

b) Kedvező – eddig még pedagógiailag ki nem használt – kortársközösségi orientáló lehetőséget kínálnak a diákok közművelődési tevékenységéhez az azonos érdeklődésű tanulókból verbuválódott iskolai diákkörök. A vizsgálati adatok szerint már ma is az a helyzet, hogy az egyes közművelődési intézménytípusokat – a mozit kivéve – az iskolai szabadidő-közösségek tagjai az átlagosnál nagyobb rendszerességgel látogatják (az arányok sorrendjében):

- a könyvtárat: a művészeti csoportok, politikai vitakörök tagjai;
- a múzeumot: a klubok, művészeti csoportok, szakkörök tagjai;
- a színházat: a politikai vitakörök, művészeti csoportok, a klubok tagjai;
- a művelődési otthon: a művészeti csoportok, a szakkörök, a klubok tagjai.

Nyilvánvaló, hogy az iskolai kisközösségekben folytatott kulturált szabadidőtevékenység kihat mindenekelőtt a hasonló érdeklődési irányultságot, de transferhatásként a más szellemi igényt is kielégítő, iskolán kívüli közművelődési tevékenységre. Az iskolai diákkörök kedvező adottságokkal rendelkeznek a közművelődési intézményekkel való intenzív együttműködés kialakítására is. Csak néhány példát említünk a vizsgálati tapasztalatokból: iskolai klubok közös programokat szervezhetnek a művelődési otthonok ifjúsági klubjaival, iskolai honismereti szakkörök részt vehetnek a múzeumok gyűjtő munkájában, iskolai színjátszó csoportok kapcsolatot építhetnek a színházak színészgárdájával stb. A „hagyományos” iskolai diákkörök új, legalábbis pedagógiailag, eddigiekénél tudatosabban irányított feladatává kellene tenni, hogy a közművelődési tevékenység szervezésében, motiváltabban, értékorientáltabban épüljön be a diákok életvitelébe.

c) Szólni kell végezetül azokról az újszerű, az utóbbi években kialakuló, iskolai diákkörökről, amelyek speciálisan és kifejezetten a közművelődési tevékenység, a közművelődési együttműködés céljából jöttek létre, mint például a filmklubok, múzeumbarátok körei stb. Ilyen diákcsoportok tevékenységéről a vizsgálatainkba bevont tanulóknak még csak meglehetősen kis hányada adott számot: a mozik vonatkozásában 9%, a művelődési otthonoknál 5%, a könyvtáraknál 4%, a múzeumoknál 5%, és a színházaknál 1%. Kitűnt azonban, hogy a diákok ennél sokszorosán nagyobb arányban igénylik, javasolják az ilyen jellegű csoportok szervezését, működését. Nagyon nagy a feszültség a megvalósított, illetve a megvalósítatlan diákigények, javaslatok arányai között: a feszültségi index a színházaknál 11-szeres, a múzeumoknál 8,3-szoros, a művelődési otthonoknál 5,6-szoros, a könyvtáraknál 5,3-szoros, a moziknál 4,6-szoros.

ségi index a színházaknál 11-szeres, a múzeumoknál 8,3-szoros, a moziknál 4,6-szoros.

Kontrollként azt a kérdést is feltettük a diákoknak, mi a véleményük, hozzájárulhatnak-e a felsorolt újszerű iskolai diákkörök ahhoz, hogy rendszeresebben, érték tudatosabban járjanak egy-egy közművelődési intézménybe. A határozott igen válaszok aránya a következő volt: a diákok könyvbarát köreinél 57%, a diákok filmklubjainál 54%, a diákok színházbarát köreinél 48%, a diákok múzeumbarát köreinél 45%, a diákok művelődési otthonnal kooperáló köreinél 39%. A diákoknak kb. a fele tehát határozottan úgy nyilatkozott, hogy az ilyen intézményközi közművelődési együttműködés céljából létrehozott öntevékeny diákkörök ösztönzőleg járulhatnak hozzá közművelődési tevékenységükhöz.

Mi a közös vonása, lényege az itt csak felsorolásszerűen érintett, az iskolai kortárs-közösségekre építő, közvetett nevelői hatást alkalmazó, művelődési értékorientáló módszereknek? A diákok közművelődési tartalmú, közösségi formájú öntevékenysége, amely a korszerű pedagógiai törekvésekhez kapcsolódik, amely messzemenően segítheti a pedagógusok ezirányú nevelőmunkáját, és amely tulajdonképpen semmi mással nem helyettesíthető. A jövőben az iskolák és a közművelődési intézmények közötti intenzív együttműködés fejlesztésének minden bizonnyal nélkülözhetetlen részét fogja képezni: az iskolai osztályközösségek, valamint a hagyományos és az újszerű diákkörök közművelődési öntevékenységének a kibontakoztatása. Erre a jövőben az eddigieknél jobban építhetnek és kell is hogy építsenek mind a tanári testületek, mind az ifjúsági mozgalmi szervek a diákok kulturális nevelésében.